

УДК 2-78 (477) «19/20»

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ПОЛІКАРПА СІКОРСЬКОГО У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті аналізується діяльність одного із найвідоміших будівничих Української Церкви – Блаженнішого митрополита Полікарпа (Сікорського) – у контексті складних і буремних часів боротьби за її незалежність.

Ключові слова: церква, архієпископ, митрополит, автокефалія, Автономна церква, собор, протоієрей, єпископ, священник, віруючий.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИТРОПОЛИТА ПОЛИКАРПА СИКОРСКОГО В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ

Ирина КРАСНОДЕМСКАЯ

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник отдела исторических студий НИИУ

Аннотация. В статье анализируется деятельность одного из самых известных строителей Украинской Церкви – Блаженнейшего митрополита Поликарпа (Сикорского) – в контексте сложных и бурных времен борьбы за ее независимость.

Ключевые слова: церковь, архиепископ, митрополит, автокефалия, Автономная церковь, собор, протоиерей, епископ, священник, верующий.

METROPOLITAN POLIKARP SIKORSKYI'S ACTIVITIES ON FORMATION OF NATIONAL ORTHODOX CHURCH

Iryna KRASNODEMSKA

Candidate of Historical Sciences,

senior researcher of Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article examines activities of great builder of the Ukrainian Church Metropolitan Polikarp (Sikorskyi) in the context of hard times of struggle for its independence.

Key words: church, archbishop, metropolitan, autocephaly, Autonomous church, cathedral, arch-priest, bishop, priest, believer.

У контексті нинішніх суспільно-політичних подій надзвичайно важлива роль належить релігії як духовному чиннику українського суспільства. Збільшується вплив релігійних цінностей на життя України. Позбавлення ідеологічної заангажованості дає можливість людині самовизначитися і зробити свій світоглядно-політичний вибір.

Сучасна релігійна ситуація в Україні характеризується багатоконфесійністю та різноманітністю. На території України активно поширюють свої релігійні переконання близько 30 різних за своєю догматикою та культовою практикою нових релігійних течій. Однак найчисленнішими за кількістю вірян і громад є православні конфесії УПЦ (Київського патріархату), УПЦ (Московського патріархату), Українська автокефальна православна церква та Українська греко-католицька церква. Актуальним є питання створення Української помісної (тобто єдиної) православної церкви. Це сприятиме подоланню розколу українських православних, зміцненню української ідентичності, консолідації нації на релігійному ґрунті, піднесенню національно-патріотичних почуттів серед віруючих українців.

Історично проблеми набуття автокефалії (незалежності) українською церквою та боротьба українців за свою незалежну державу були тісно пов'язані між собою. Важливою подією в історії України ХХ століття було створення незалежної Української православної церкви. Становлення та подальший розвиток Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) став можливим завдяки самовідданості її видатних ієрархів, переважна більшість яких зазнала репресій або змушена була емігрувати.

Одним із тих, хто прагнув влаштувати самостійне церковне життя на українських землях, відстоюючи право українського народу на життя у власній вільній державі, займався відновленням монастирів та православних парафій, які сильно постраждали у ході Першої світової війни, був митрополит Полікарп Сікорський (мирське ім'я Петро Дмитрович, 1875–1953), 140 років з дня народження якого відзначаємо в цьому році. Понад двадцять років його архіпастирське служіння було спрямовано на боротьбу за здійснення прагнення всього православного українства – мати свою рідну, незалежну, міцну і квітучу православну церкву на вільній українській землі [13, арк. 3; 10].

До недавнього часу ім'я та діяльність митрополита Полікарпа Сікорського замовчувалися, були маловідомими, оскільки його популяризація не вигідна діячам Московського патріархату та представникам української влади, які його підтримували. Лише після здобуття Україною незалежності в загальних працях діаспорних і вітчизняних учених з історії релігії, Української православної церкви (І. Власовський, А. Зінченко, В. Войналович, А. Колодний, В. Іванишин, А. Киридон, А. Ричинський та ін.) містяться біографічні відомості та інформація про окремі аспекти діяльності митрополита Полікарпа Сікорського в контексті становища української церкви в першій половині ХХ ст. У 2015 р. побачила світ монографія В. Рожка, яка присвячена життєпису митрополита Полікарпа Сікорського. Вона є цінним і, безперечно, об'єктивним свідченням церковно-релігійної, національно-патріотичної та морально-духовної ситуації, що панувала на нашій землі та серед

народу, зокрема у період Другого відродження УАПЦ (1941–1944 рр.) та становлення УАПЦ на еміграції (1944–1953 рр.) [9].

Основу джерельної бази даної статті склали матеріали 51 фонду «Митрополит Полікарп (Сікорський Петро Дмитрович, 1875–1953), першоієрарх Української автокефальної православної церкви в діаспорі» Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), в якому вміщено багато листів, в основному привітання з нагоди релігійних свят, 20-річчя єпископської хіротонії та відповіді на них, а також зустрічаються короткі повідомлення щодо подій в житті УАПЦ повоєнних років, повсякденних турбот людини, яка присвятила своє життя справі розбудови незалежної Української православної церкви. Те, що справа ця не була марною, свідчать численні листи, які надходили на ім'я митрополита Полікарпа від видатних українських церковних та громадських діячів, науковців, представників українських організацій, об'єднань, товариств, партій, навчальних закладів, що діяли на той час у Бельгії, Великобританії, Голландії, Німеччині, США, Франції, Австралії. Представлене листування митрополита Полікарпа доповнюється публікаціями, що містять біографічні відомості про нього, та ілюстраціями з українських закордонних періодичних видань: «Українське православне слово», «Гомін України», «Сучасна Україна».

Народившись 20 червня 1875 р. в родині священика о. Дмитрія Сікорського в с. Зеленьки Київської губернії (нині Київська обл.), Петро Дмитрович Сікорський здобув духовну освіту в Уманській духовній школі та в Київській духовній семінарії (1898), у 1906–1910 рр.

вивчав право на правничому факультеті в Київському університеті св. Володимира. Вже зі студентських років він брав участь у нелегальному українському гуртку молоді, керівником якого був відомий український діяч професор Олександр Лотоцький. Завдяки цьому П. Сікорський поглиблював знання про духовні національні традиції, зростала його національна свідомість [13, арк. 3; 8].

У 1922 р. П. Сікорський пострижений у монахи і рукоположений в ієромонахи архієпископом Діонісієм та возведений в стан архімандрита. Упродовж майже 10 років був настоятелем монастирів Св. Трійці в с. Дермані, Св. Миколая в с. Мильцях, Св. Івана Милостивого в с. Малих Загайцях, Св.-Духовського монастиря у м. Вільно, Св.-Успенського в с. Жировичах на Гродненщині [9, с. 13].

На початку січня 1918 р. в Києві було скликано Всеукраїнський православний церковний собор, на якому, зокрема, порушено питання про створення самостійної, незалежної від Московського патріархату, Української церкви. Однак собор не відповів на це важливе питання, залишивши Українську православну церкву в статусі автономної в підпорядкуванні Московського патріархату.

1 січня 1919 р. в УНР було ухвалено спеціальний закон «Про верховне управління Української Православної Автокефальної Синодальної Церкви». До участі в Першому Святому Синоді уряд, серед інших, запросив архієпископа Катеринославського Агапіта (Вишневського), єпископа міста Кременця Діонісія (Валединського) та протоієрея Василя Липківського.

5 травня 1920 року на площі біля Святої Софії в Києві УАПЦ проголосила

про своє відновлення як незалежної помісної церкви. Тим часом в Україні не залишилось жодного єпископа, який був би прихильником Української церкви. Відразу ж представники Всеукраїнської православної церковної ради та український уряд УНР розпочали діалог зі Вселенським патріархом щодо визнання автокефалії Української православної церкви, який було перервано внаслідок військової агресії московських більшовиків проти України.

Упродовж 1917–1921 рр. УАПЦ вже мала 30 єпископів, сотні дияконів і священників, 30 окружних церковних рад, сотні районованих (повітових) та понад 1500 парафій [6, с. 237–238].

Через три роки (1921–1924) в Києві були створені богословські курси (спочатку місячні, опісля тримісячні і згодом піврічні). Їх закінчили 300 слухачів, які згодом стали священниками УАПЦ [6, с. 238].

14–30 жовтня 1921 р. в Києві відбувся Перший Всеукраїнський церковний собор Української автокефальної православної церкви, на якому було підтверджено автокефалію УАПЦ, проголошену Всеукраїнською Православною Церковною Радою 5 травня, що вписав до канонів УАПЦ як одну з її головних засад: «Українська Православна Церква є автокефальною, ніякому духовному урядові інших Православних Церков не підлегла, і сама порядкує своїм духовним життям за провідництвом Святого Духа».

Однією з найважливіших постанов цього собору, яка стала основою подальшого функціонування УАПЦ, було запровадження живої української мови під час богослужінь, що суперечило позиції консервативної ієрархії РПЦ, яка

визнавала священними зирянську, татарську та японську мови, але відмовляла в цьому статусі мові українській. Духівництвом УАПЦ за короткий термін було відновлено старовинні українські церковні співи, колишні обрядові традиції, мистецтво. Попри антирелігійні переслідування з боку більшовиків, УАПЦ швидко зміцніла та вже наприкінці 1926 р. нараховувала 32 єпископи та понад 3 тис. священників [7, с. 18–19], суттєво потіснивши потужні загальносоюзні «Тихонівську» та «Обновленську» (на Україні діяв її підрозділ – Українська Синодальна Церква) церкви та дрібніші місцеві утворення – «Дієву Церкву» та керовану Собором Православних Єпископів усієї України «Українську Православну Автокефальну Церкву»; остання постала внаслідок розкольніцької діяльності радянських спецслужб, метою яких була дезорієнтація віруючих українців та послаблення українського автокефального руху шляхом створення 1922 р. українського за формою, але неукраїнського за змістом лояльного до комуністичного режиму релігійного об'єднання-двійника, яке найбільше зусиль доклало саме до боротьби проти УАПЦ [11].

Через обставини, коли неможливо було провести канонічне призначення єпископів, собор вирішив провести висвячення єпископів через рукоположення самих священників, що є грубим порушенням згідно з Православними канонами (1 правило святих Апостолів). Таким чином було висвячено протоієрея Василя Липківського, який став митрополитом УАПЦ, та протоієрея Нестора Шараєвського. Після цього було обрано й висвячено інших 27 єпископів для УАПЦ. Це викликало осуд з боку

російського єпископату, який прагнув зберегти своє церковне панування над українцями. Цю висвяту вони оголосили «неканонічною», а УАПЦ – «безблагодатною». Більшовицька преса звинувачувала діячів УАПЦ в «націоналізмі» та «петлюрівщині», що ставало підставою для переслідування духовенства та вірних української національної церкви [3, с. 209–210].

На зміну віджилому монархічно-самодержавному устрою церкви собор 1921 р. запровадив демократичний, народоправний устрій, що виходив з давніх українських церковних традицій. Основною тезою доповіді В. Липківського було те, що наша церква може бути автокефальною, але мусить мати з іншими церквами моральний, братерський зв'язок. Щодо внутрішнього устрою церкви він розглядав церковний рух як частину національно-визвольного руху. За доповідями протоієрея Василя Липківського та Володимира Чехівського собор проголосував за самостійність, або автокефалію, Української православної церкви.

Прийняття собором ухвали про автокефалію Української православної церкви мало величезне значення і стало важливою віхою, духовно-моральною підвалиною на шляху формування помісної Православної церкви в Україні [3, с. 206–218].

У першій чверті ХХ ст. на західноукраїнських землях, де православне населення об'єднувала в собі Православна Автокефальна церква в Польщі, пробуджувався і розгортався український церковно-національний рух. Все більше зростало бажання українізації богослужінь та відродження церковно-національних засад українського православ'я в Україні [13, арк. 3; 10].

На Закарпатті піднімався масовий рух віруючих за вихід із Уніатської Церкви (Мукачівської греко-католицької єпархії в складі Римо-Католицької Церкви) та за повернення до своєї прабатьківської Православної Церкви. На масових зібраннях, які проходили по всьому Закарпаттю, закарпатці (поряд із Галичиною та Буковиною) голосували і вимагали входження свого краю до складу відновленої Української Держави – Української Народної Республіки.

Та зазначеним вище планам українського народу і українських православних не судилося здійснитися, бо до кінця 1921 р. Україну окупували більшовицькі війська та надалі насильно включена до складу комуністичного Союзу Радянських Соціалістичних Республік під назвою Українська Радянська Соціалістична Республіка (1922–1991) перебуватиме у цій неволі до 24 серпня 1991 року [4]. Все священство та активні вірні УАПЦ були заарештовані, заслані та розстріляні НКВД протягом 1930–1937 рр. Напередодні Другої світової війни ліквідовані майже всі прояви УАПЦ в підрадянській Україні.

Враховуючи звернення широкого загалу православного громадянства та діячів українського церковного руху, 10 квітня 1932 р. митрополит Діонісій хіротонізував архимандрита Полікарпа на єпископа. «Св. Синод і вища церковна ієрархія вміє боронити свій авторитет від нападу темних сил і знає ціну клеветницьким доносам та моральній вартості їх авторів, а тому архимандрита Полікарпа вважає за достойного слугу Божого і пастиря, який, маючи чисте та бездоганне життя, обдарований благодаттю Св. Духа та любов'ю свого, буде поширювати слово любові та Христової

віри», – зауважив Діонісій у своїй вітальній промові [1].

Ще з початку свого архіпастирського служіння митрополит Полікарп почав посилено працювати над пробудженням церковно-національної свідомості серед українців: згуртовував навколо себе свідоме українське духовенство та інтелігенцію, українізував церкву, створив спеціальну комісію для перекладу богослужбових книг, проводив церковну службу виключно українською мовою. При Комісії Перекладу Св. Письма та книг богослужбових при Українському науковому інституті у Варшаві були засновані дві підкомісії: одна – в м. Луцьку, друга – в м. Крем'янци. Для видавничої праці владикою була створена «Богословська секція» при Товаристві ім. митрополита Петра Могили. З погляду українського богослов'я це була безцінна праця. Завдяки цим перекладам відбувалася глибша і повніша українізація богослужінь [9, с. 15].

Взагалі, 30–40-ві роки ХХ ст. видалися вкрай важкими для владика Полікарпа (у 1932–1941 рр. – єпископ Луцький, вікарій Волинської єпархії, а з 1941 р. – архієпископ Луцький і Ковельський) [13, арк. 3;10]. Це були сумні часи для українського православ'я, пов'язані з приходом на Волинь московських окупантів, які відзначалися запровадженням терору, переслідувань і депортацією свідомого священства, української інтелігенції, селян та ін. І в цей нелегкий час єпископ Луцький Полікарп не підписав декларації про підпорядкування червоній Московській патріархії, не поклонився Москві, не попросив прощення у митрополита Сергія, а лишився разом з архієпископом Поліським і Пінським владикою Олександром Іноземцевим вірним

своєму кіріярху – митрополиту Діонісію, Автокефалії православної церкви в Поверсальській Польщі [9, с. 16].

Хоча Автокефальна церква проіснувала недовго, вона розвинула свою організаційну структуру та розгорнула просвітницько-благодійну діяльність. Єпископ Полікарп (Сікорський) своєю позицією і функціями, власним авторитетом та діями закладав основи формально ще не проголошеної, однак фактично існуючої Автокефальної церкви. Він впорядкував економічну базу функціонування парафій і монастирів. Діяльність Дубенської, Ковельської, Любомльської та інших церковних рад сприяла організації національно-церковного життя краю. В церковно-адміністративному плані претечею Адміністрації можна вважати духовну консисторію Луцько-Ковельської єпархії, утвореної за наказом митрополита Діонісія 11 серпня 1941 р. [12].

Після проголошення Акту відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р. надіслав Пастирський лист як митрополит УАПЦ (10 липня Року Божого 1941 р., Луцьк).

Під час німецько-фашистської окупації України влітку 1941 р. владика Полікарп Сікорський на підставі декрету митрополита Діонісія Валединського від 2 серпня 1941 р. став правлячим єпископом Луцької єпархії в сані архієпископа Луцького і Ковельського. Тим же декретом відновлено Волинську єпархію, юрисдикцію якої було перервано московсько-більшовицькою окупацією, поділено на дві: Луцьку і Крем'янецьку. Але архієпископ Олексій, що мав очолити Крем'янецьку єпархію, до одержання цього декрету скликав собор єпископів у Почаєві і очолив Автономну Православну Церкву [5].

18 серпня 1941 р. в Почаївській лаврі таємно відбувся обласний собор єпископів у складі голови собору архієпископа Олексія, членів собору архієпископа Симона Івановського і єпископа Пантелеймона Рудика та секретаря собору єпископа Веніаміна Новицького. Собор констатував: оскільки всі архієреї Західної України підписалися свого часу про підпорядкування Московській патріархії, то окремі владики і навіть собор єпископів області не можуть утворити автокефалії самочинно. Тому до вирішення цієї справи на Помісному Соборі УПЦ ця Церква повинна залишатися підпорядкованою Московській патріархії, але з правами автономії, яку свого часу надала їй Російська Церква. Главою Православної Церкви в Україні став архієпископ Олексій з правами обласного митрополита й екзарха, відмінивши екзархат митрополита Миколая Ярушевича. Разом з іншими єпископами він утворив Автономну Православну Церкву на Україні.

У грудні 1941 р. після того, як виявилось, що архієпископ Олексій Крем'янецький продовжував визнавати нав'язану владу Московського патріарха, церковно-громадський провід на підставі ухвал церковних рад на Волині звернувся до митрополита Діонісія Валєдинського, якому Волинь канонічно підлягала, з проханням призначити адміністратором Православної Церкви на звільнених українських землях архієпископа Полікарпа Сікорського. Декретом від 24 грудня 1941 р. митрополит Діонісій Валєдинський це прохання українців задовольнив, призначивши владуку Полікарпа тимчасовим адміністратором Православної Автокефальної Церкви на звільнених землях України [13, арк. 3], і

благословив його разом з архієпископом Поліським Олександром Іноземцевим висвятити для Української автокефальної православної церкви українських єпископів. Архієпископ Олексій Громадський зі своїми єпископами цього декрету митрополита Діонісія Валєдинського не визнав.

Так постало в Україні церковне двовладдя: Українська автокефальна православна церква, очолювана митрополитом Полікарпом Сікорським, і Церква Російська, очолювана митрополитом Олексієм Громадським.

Після утворення цих двох церковних центрів між Олексієм Громадським і Полікарпом Сікорським виник гострий конфлікт. Архієпископ Луцький і Ковельський Полікарп захищав правочинність титулу Адміністратора Української автокефальної православної церкви, посиляючись на канонічне рішення Варшавського митрополита Діонісія, яке впливало із канонічності автокефалії, дарованої Томосом 1924 р. для православної церкви в межах тодішньої Польщі. Олексій, митрополит Волинський, екзарх України, доводив, що автокефалія 1924 р. вже не діє для України, оскільки відбулися політичні й адміністративні зміни: Польща внаслідок німецької окупації перетворилася на генерал-губернаторство, і церковна юрисдикція митрополита Діонісія обмежується його територією; православна церква на західноукраїнських землях після встановлення тут у 1939 р. радянської влади опинилася під юрисдикцією Московської патріархії, що підтвердили західноукраїнські єпископи, підписавши декларацію вірності Московському патріарху.

Отже, по суті, суперечки торкалися питання про церковну юрисдикцію для

православної церкви в Західній Україні в період німецької окупації (1941–1945), зокрема канонічності Варшавської митрополії, згідно з Томосом 1924 р., чи Московської патріархії, яка тимчасово здійснювала свою юрисдикцію на західноукраїнських землях у 1939–1941 рр. Зрештою, ситуація ускладнювалася тим, що в 1941–1944 рр. на цих землях не було влади ні польської, ні радянської держави, а політично-адміністративні зміни характеризувалися наявністю німецької окупаційної влади.

Архієпископ Полікарп як Адміністратор УАПЦ доводив у своєму листі «До всього духовенства й вірних на українських землях сущих» (8 квітня 1942 р.), що «автокефалія надана в 1924 р. вселенським патріархом не Польщі, а православної церкви на землях, які входили до складу Польщі, і цієї автокефалії ми не позбавлені через те, що ці землі часом були захоплені безбожними більшовиками» [2, с. 219].

Митрополит Олексій у своєму «Одвертому листі до владики Полікарпа» зауважував, що Полікарп, ставши Адміністратором УАПЦ, «революційним шляхом відійшов від Москви», а «таким шляхом наша спільна мета — незалежність нашої церкви не може бути досягнута», оскільки «православні єпископи, хоч би зв'язані приналежністю до одного народу і спільністю національних переконань, не можуть покласти основ нової автокефалії, якщо вони не будуть це чинити в рамках своєї дотогочасової канонічної юрисдикції». Екзарх православної церкви в Україні митрополит Олексій стояв на тому, що «ми безсилі проти церковної дійсності. Ми не повинні в тому, що опинилися в 1940 р. в юрисдикції Московської патріархії, але повинні виходити з

рамок тієї юрисдикції, коли хочемо, щоб наша майбутня автокефалія була канонічною і законною» [2, с. 206–207].

Але архієпископ Полікарп як Адміністратор УАПЦ зазначав, що коли звістка про його призначення дійшла до Москви, вона викликала вкрай ворожу антиукраїнську реакцію патріаршого місцеблюстителя Сергія, який зрозумів: «Українська Церква виривається і вирветься з московсько-імперіалістичних рук, що в Україні буде суто Українська Церква».

Підґрунтя всіх тогочасних церковних подій в Україні архієпископ Полікарп бачив у тому, «чи бути нашій Православній Церкві дійсною українською національною Церквою з своєю рідною мовою в богослужінні, Церквою, овіяною традиціями соборно-правними, всією її національно-культурною красою, чи, навпаки, бути їй знаряддям у руках купки москвофілів єпископів для панування над українським народом Москви і духу московського» [2, с. 220].

Олексій, митрополит Волинський, екзарх України, посилаючись на церковну історію, заперечував, що «Москва нищила особливості Української Православної Церкви та насаджувала московське православ'я». Він доводив, що, по суті, всі церковні владики, які заклали канонічні підвалини Московської церкви і керували нею до XIX ст., були українці, починаючи від митрополитів Кирила II і Петра в XIII ст. і кінчаючи тим, що у XVIII ст. «церковне життя в Україні йшло під знаком панування в Московській церкві наших же українців – Стефана Яворського, Феофана Прокоповича, Феофілакта Лопатинського й цілого сонму інших архієреїв, пресвітерів та вчених. Що вони вложили в церковне

життя, то й сталося досі, бо ж 19-те століття може бути відмічене в історії Московської церкви взагалі ліберальним духом, так що при кінці того століття була видрукована навіть українська Євангелія. Як же можна говорити про специфічне «московське православ'я»?». Отже, митрополит Олексій як предстоятель Автономної православної церкви, яка визнавала над собою юрисдикцію Московської патріархії, відкидав звинувачення в його «москвофільстві». Звертаючись до владики Полікарпа, він писав: «Запевняю Вас, що я і брати єпископи, що зі мною вкупі, не тільки бажаємо, але й стрімеюся до того, щоб наша церква дійсно була національною, а москофілами ми себе не рахували і з обуренням відкидаємо той зміст, який Ви вкладаєте цьому слову» [2, с. 223–224].

Митрополит Олексій запевняв: собор єпископів очолюваної ним Автономної православної церкви «став твердо на шлях автокефалії і керує справами Української православної церкви аж до того часу, коли всі автокефальні Церкви, а разом з ними і Московська Церква дадуть своє благословення на автокефальне існування нашої Церкви канонічною дорогою» [2, с. 224].

Головне своє завдання архієпископ Полікарп на той час бачив у створенні власної ієрархії Української православної церкви. Адже поза єпархіями в західних областях України правлячих православних ієрархів в Україні не залишилося. Православних українців підтримував у цьому архієпископ Поліський і Пінський Олександр (Іноземцев). З цією метою в Пінську на початку лютого 1942 р. було скликано собор архієреїв Святої православної автокефальної церкви, на якому висвятили трьох нових

єпископів – Никанора, єпископа Чигиринського, Ігоря, єпископа Уманського, і Юрія, єпископа Берестейського.

На соборі Української автокефальної православної церкви в Пінську 8–10 лютого 1942 р. відбулося відродження ієрархії УАПЦ в Рейхскомісаріаті на чолі з архієпископом Полікарпом, якого обрали главою УАПЦ (адміністратором) [13, арк. 3; 5].

На доповідь архієпископа Полікарпа (Сікорського) було прийнято ухвалу собору, в якій констатувалося, що в Україні «існує дві церковні течії: невелика кількість прихильників Московської патріархії і величезна маса населення з поважним числом пастирів, що належали до Української Автокефальної Церкви, яку очолював покійний митрополит Василь Липківський з його ієрархією». Єпископів цієї церкви не залишилося. Зате залишилося багато священників, котрі, як зазначалося в ухвалі цього собору, «шукають єднання з Православною ієрархією нашою».

Ключовим своїм завданням Автокефальна православна церква вважала українізацію церкви. Серед важливих постанов Пінського собору – рішення приймати священнослужителів УАПЦ формації 1921 р. «в суцшому стані», тобто повністю визнаючи канонічність їхнього висвячення.

Так було створено канонічну ієрархію УАПЦ, що очолила церкву свого народу. Під проводом першоїєрарха УАПЦ пережила війну і міжцерковну боротьбу, переслідування та утиски і розквітла на еміграції, прагнучи об'єднання всіх українських православних церков в єдину УАПЦ [10].

Незважаючи на воєнні умови, Українська церква здійснювала благодійно-

просвітницьку роботу. На заклик владики Полікарпа сільські громади жертували продукти харчування для бідних жителів Луцька, духовенство організувало дитячі садки, підтримувало сиріт. Автокефальна церква співпрацювала з «Просвітою», організувала урочисті відзначення українських державних свят, вшановувала пам'ять жертв сталінського режиму, проводила антиалкогольні кампанії. Для підготовки церковних кадрів у Луцьку діяли Пастирські курси, планувалося видавати журнал «Українська церква», проводилась катехизація дітей, перекладацька робота [12].

Найбільшим здобутком Другого відродження Української православної церкви 1941–1945 рр., без сумніву, був канонічний національний єпископат, який разом із десятками священиків, тисячами вірних залишив Україну й опинився на Заході. У липні 1944 р. владику Полікарп з найближчим оточенням зі священиків і вірних виїхав до Варшави, а згодом через Словаччину – у Німеччину. Як він сам згадує: «... коли я приймав архієрейський стан, то знав, що мене чекає печаль. Але та печаль була сугобою, бо ж довелося пережити і перенести більше, ніж я думав. Я пережив і більшовиків, і німців, але лише тому, що мав тверду віру в Бога. Прикрі спогади лишилися про ті часи. Але найприкріші речі пережив я в Німеччині, де найболючіше вразила мене поведінка тих наших таких людей, що розвалили Церкву, ставши зняряддям у руках більшовиків, які того розвалу хотіли і в цій справі видали навіть окрему таємну інструкцію. Ніяких дійсних причин до того церковного розколу не було, а тому і далі нема. Отже, порушена церковна єдність буде знову відновлена, не зважаючи на спротив

цьому з боку деяких носіїв гасла церковної отаманії. Пережив ще одну прикрість у зв'язку з тим, що одна наукова установа закинула мені співробітництво з Московською Патріархією, якого ніколи не було і бути не могло» [17].

Хоча німецька окупаційна влада, гестапо толерували і фаворизували Автономну церкву в Україні, проте енкаведистські репресії її духовенства майже не торкнулися. Навіть самі червоні сатрапи визнавали нацистський фаворизм над автономістами.

Але сама УАПЦ Другого відродження продовжила жити на еміграції лише тому, що мала свій канонічний єпископат. Із виїздом єпископату на Захід він позбавився назавжди опіки райхскомісаріатчиків, які залишили по собі осоружну пам'ять в нашій історії і в УПЦ зокрема. До Варшави було направлено більшість єпископів УАПЦ і Автономної церкви, де вони вже мали над собою владу німецького генерал-губернатора. Тут перестало діяти антиканонічне зарядження нацистів про підпорядкування ієрархії генерал-комісарам, що унезалежнювало їх від центральної церковної влади Митрополита-Адміністратора. Єпископи знову стали єдиним канонічним цілим, як Собор єпископів Помісної церкви, а владику Полікарп в офіційних документах Варшавського губернатора значився як «Адміністратор Православної Автокефальної Церкви України митрополит Полікарп» [9, с. 208–209].

У 1944 р. (комісії працювали з 11 березня до 8 квітня) в м. Варшаві під головуванням Митрополита-Адміністратора Полікарпа відбувся перший Собор єпископів на еміграції. Однією з найважливіших його подій стало прийняття ухвали 4 квітня 1944 р. – «Тимчасове положення

про управління Святої Української Автокефальної Церкви», проект якого був розроблений комісією. Відповідно до нього найвищим органом УАПЦ, до Всеукраїнського Помісного Собору, був Собор у складі всіх її єпископів. Скликає Собор єпископів і очолює його митрополит [9, с. 210].

Опинившись в еміграції, єпископат і духовенство УАПЦ під керівництвом митрополита Полікарпа мали застосовувати свої духовні сили – служити Богові, рідному народу, десятки тисяч якого перебували на роботах, у полоні, у біженстві. Незважаючи на звернення єпископата з Меморандумом до генерал-губернатора Ганса Франка про надання дозволу проводити по неділях Служби Божі серед православних українців у таборах, німецька влада заперечувала всі ці добрі починання. Як виняток становило українське богослужіння в єдиній українській православній парафії Св. Михаїла під юрисдикцією митрополита Діонісія, настоятелем якої був о. Федір Білецький, родом з Волині [9, с. 211].

У 1940-х – на початку 1950-х років першочерговим завданням для владика Полікарпа було врятувати духовно українців і вивести їх з післявоєнного хаосу, московських репатріацій та вберегти від насильницького вивезення на російську територію, захистити від всіх післявоєнних труднощів. Для цього, маючи правдивий канонічний єпископат на еміграції УАПЦ, необхідно розбудувати українське православне церковне життя у країнах розселення українців-емігрантів, щоб, коли настане відродження незалежної України, перенести духовні скарби, надбані у країнах тогочасного перебування, на рідні землі.

Влітку 1945 р. владика Полікарп з Тюрінгеї прибув у м. Гронау, що знаходиться під Ганновером. Із його благословення 14–17 березня 1946 р. в м. Еслінгені, біля Штутгарта, відбувся другий, після Варшавського, Собор єпископів. У своєму виступі він зазначив, що висловлені тут сепаратистські думки декого з єпископів не є прийнятними. Адже український народ прагне створити свою єдину незалежну самостійну державу і мати одну, незалежну не від кого, свою рідну церкву, зі своїм єпископатом і духівництвом, яку він мав з княжих часів.

Собор єпископів в Еслінгені видав Соборне архіпастирське послання до духовенства і вірних УАПЦ на еміграції від 17 березня 1946 р., в якому зазначалося, що в доповідях на соборі владик, які вже восени 1945 р. обняли архіпастирською опікою певні території перебування в Німеччині православних українців, стверджувалися значне релігійне піднесення серед українців на чужині, їхня любов до рідної Церкви з її давніми звичаями, традиціями українського православ'я та глибокий інтерес нашої інтелігенції до церковно-релігійних питань. В умовах загальної після великої війни руйнації, а ще більше в умовах бідного емігрантського життя створено і впорядковано вірними й духовенством по таборах і містах чудові православні церковки; в них несуть вигнанці свої зітхання до Бога, в теплих молитвах скріпляють себе на душі, повчаються правд віри нашої, моляться за вічний спокій великих синів українського народу і всіх полеглих за кращу долю й волю Батьківщини та за своїх родичів і близьких [2, с. 284].

13 вересня 1946 р. митрополит Полікарп надіслав до представництва ООН у Лондоні меморандум у справі становища

української еміграції на окупованих німцями землях, де зазначалося, що православна церква в Україні зазнала жорстоких переслідувань як під радянською, так і під німецькою окупацією [13, арк. 4].

У 1946–1949 рр. відбулися наступні сесії Собору Єпископів УАПЦ: II Сесія (після першої у Варшаві) – 14–17 березня 1946 р. в Еслінгені; III Сесія – 12–15 травня 1947 р. в Мюнхені; IV Сесія – 23–24 жовтня 1947 р. в Ашаффенбурзі; V Сесія – 19–20 квітня 1948 р. в Аугсбурзі; VI Сесія – 3–5 листопада 1949 р. в Ділінгені, а також 12 сесій Священного Синоду: I – 17 березня 1946 р. в Еслінгені; II – 14–17 червня 1946 р. в Еслінгені; III – 23–26 серпня 1946 р. в Мюнхені; IV – 19–23 листопада 1946 р. в Корнберзі (пров. Грос-Гесен); V – 10–11 травня 1947 р. в Мюнхені; VI – 5–8 серпня 1947 р. в Майнц-Кастелі; VII – 21–22 жовтня 1947 р. в Ашаффенбурзі; VIII, що мала бути між 24 жовтня 1947 р. і 15 квітня 1948 р., не відбулася; IX – 15–17 квітня 1948 р. в Аугсбурзі; X – 12–14 листопада 1948 р. в Ельвангені; XI – 15–17 червня 1949 р. в Мюнхені; XII – 1–2 листопада 1949 р. в Ділінгені [2, с. 286].

Нелегким у житті УАПЦ на еміграції, її першоієрарха владики Полікарпа став «Ашаффенбурзький розкол» 1947 р. Група т. зв. «соборноправників» у кількості 67 осіб, з них 7 осіб духовенства, провели свій з'їзд в Ашаффенбурзі 25–26 серпня 1947 р., не оголосивши про його скликання прилюдно і не повідомивши про нього єпископат УАПЦ. Десять ухвал з'їзду були розіслані єпископам і надруковані в часописах (повний текст у газеті «Наше Життя» від 22 вересня 1947 р.).

Основний зміст цих ухвал полягав у тому, що з'їзд «соборноправників» проголосив 12 єпископів УАПЦ на еміграції

відступниками від УАПЦ (ухвала 5), себе ж у «духовному поєднанні з Архієпископом Іоанном Теодоровичем» – споконвічною УАПЦ (ухвала 3). Вони розривають з єпископатом УАПЦ Другого відродження і повертаються до «канонів 1921 року» – Першого відродження УАПЦ.

Надзвичайний Собор єпископів УАПЦ 23–24 жовтня 1947 р. відлучив бунтарів зі складу церкви, а єпископа Григорія Огійчука – зі складу єпископату церкви. Ця рана стала болючою в історії УАПЦ на чужині. Але її тодішній керівник митрополит Полікарп робив все, щоб вона була якнайменш відчутною. І тільки з відходом організаторів розколу у вічність більшість священників та активістів повернулися до складу УАПЦ на чужині. Перед владикою Полікарпом стояло непросте питання молитовного єднання УАПЦ на чужині і УАПЦ в США, УГПЦ в Канаді, Православної місії в Бразилії. 14 жовтня 1950 р. відбулося поєднання двох Церков в одну Українську православну церкву у США на чолі з митрополитом Іоанном Теодоровичем, заступником архієпископа Мстиславом Скрипником. Ієрархія УАПЦ на еміграції, очолювана митрополитом Полікарпом, радісно привітала цю історичну подію в церковному житті православних українців США, пов'язану з утворенням там єдиної УПЦ і однієї української православної ієрархії замість двох формацій 1921, 1941 років. Владиці Полікарпу в 1948–1953-х рр. було підпорядковано десятки парафій УАПЦ в Західній Європі, Великій Британії, Південній Британії, Південній Америці, Австралії й Новій Зеландії. Завдяки ієрархії, священникам, вірним Другого відродження УАПЦ під його керівництвом у країнах розселення українців було розбудовано українське

православне церковне життя, зведено сотні церков, серед них – відомий на весь світ Український Єрусалим Америки в США (м. Бавнд-Брук), духовні школи: Колегію Св. Андрія у м. Вінніпезі, Семінарію Св. Софії у м. Бавнд-Бруці, Південно-Американську семінарію Св. Кирила і Мефодія у м. Куритибі (Бразилія), видано десятки богослужбових книг, книг із церковної історії, періодичних церковних видань [9, с. 221–226, 236].

28 квітня 1950 р. владика Полікарп переїхав до Парижа і оселився в 10 км від столиці у пристойному помешканні з садом, у якому росли яблука, груші, виноград, та невеликим городом [14, арк. 2; 15, арк. 3].

27–28 січня 1951 р. відбувся другий з'їзд УАПЦ у Великій Британії, на якому владика Полікарп засудив руйнівну діяльність о. Ігоря Губаржевського, закликав вірних до єдності і підтримки рідної церкви, обрав нове Генеральне Церковне Управління. Значення цієї події особливе в історії Української церкви в цій країні, оскільки відбулося об'єднання свідомих вірних та налагодження фінансового становища Церкви.

На Церковному Соборі УАПЦ, який відбувся в Парижі 15–16 вересня 1952 р., за великі заслуги перед рідною церквою владиці Полікарпу було надано титул «Блаженніший митрополит Полікарп».

Ще в далекому 1953 р. Блаженніший митрополит Полікарп зауважував, що наступить день визволення нашої Батьківщини від безбожної московської комуні, і тоді нам усім засвітить зоря, яка приведе нас на вільну незалежну Батьківщину – Україну. У боротьбі з темними силами зла церква потребує розуміння її завдань, є моральною опорою нації і вихователем її молодих поколінь. Ми

ж маємо вірити, що Господь допоможе нам в наших добрих намірах і справах, бо Воскрес Христос, Воскресла канонічна Українська Православна церква і воскресне соборна вільна незалежна Україна [16, арк. 4, 26; 15, арк. 21].

Він бачив необхідність об'єднання у майбутньому всіх вірних і створення єдиної Української автокефальної православної церкви для всіх українців у всьому світі. Ці його думки дуже актуальні для нас і нині, коли Україна, рідна Церква воскресають з московської руїни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блаженніший Митрополит Полікарп // Українське православне слово. – 1953. – Ч. 11. – Листопад // ЦДАЗУ, заг. бібл. ф., інв. №1735.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – Репринтне видання: у 4 т. / І. Власовський. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. – Т. 4. – Ч. 2. – 416 с.
3. Зінченко А. Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського / Арсен Зінченко. – К.: Дніпро, 1997. – 424 с.
4. Історія УАПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slav-uapc.com/page/history>
5. Керуючий Карпатською єпархією УАПЦ відслужив літію за митрополитом Полікарпом Сікорським, Першоєрархом УАПЦ в діаспорі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sz.uz.ua/religiya/1849-keruyuchij-karpataskoyu-eparkhieyu-uapts-vidsluzhiv-litiyu-za-mitropolitom-polikarpom-sikorskim-pershoierarkhom-uapts-v-diaspori.htm>
6. Липківський Василь (митрополит). Відродження Церкви в Україні. 1917–1930 (160 випуск) / В. Липківський. – Торонто: Укр. вид-во «Добра книжка» (друкарня оо. Василіян), 1959. – 335 с.
7. Полтава Л. До історії російщення України від 1720 року / Л. Полтава //

Російщення України: науково-популярний збірник / Гол. ред. Л. Полтава. – К.: Вид. Укр. Конгресового Комітету Америки Ради оборони і допомоги Україні, 1992. – С. 18–19.

8. Помер Митрополит УАПЦ Полікарп // Сучасна Україна. – 1953. – Ч. 23(74). – 15 листопада // ЦДАЗУ, заг. бібл. ф., інв. № 6297.

9. Рожко В. Блаженніший митрополит Полікарп Сікорський: шлях до автокефалії / В. Рожко. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2015. – 348 с.

10. У 20-ті роковини архіпастирства митрополита Полікарпа // Українське православне слово. – 1952. – Ч. 4. – Квітень // ЦДАЗУ, заг. бібл. ф., інв. №1734.

11. Українська автокефальна православна церква в історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://book.net/index.php?bid=11594&chapter=1&p=achapter>

12. Українська православна церква на Волині у 20–40-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bankreferatov.com.ua/referat/religiznavstvo/4_object8904.html

13. Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). – Ф. 51. Митрополит Полікарп (Сікорський Петро Дмитрович, 1875–1953), першоієрарх Української автокефальної православної церкви в діаспорі. – Оп. 1. – 13 арк.

14. ЦДАЗУ. – Ф. 51. Митрополит Полікарп (Сікорський Петро Дмитрович, 1875–1953), першоієрарх Української автокефальної православної церкви в діаспорі. – Оп. 1. – Спр. 2. Листи митр. Полікарпа (Сікорського) до духівництва. – 43 арк.

15. ЦДАЗУ. – Ф. 51. Митрополит Полікарп (Сікорський Петро Дмитрович, 1875–1953), першоієрарх Української автокефальної православної церкви в діаспорі. – Оп. 1. – Спр. 3. Листи митр. Полікарпа (Сікорського) до громадсько-політичних діячів. – 42 арк.

16. ЦДАЗУ. – Ф. 51. Митрополит Полікарп (Сікорський Петро Дмитрович, 1875–1953), першоієрарх Української автокефальної православної церкви в діаспорі. – Оп. 1. – Спр. 4.

Листи митр. Полікарпа (Сікорського) до громадських організацій та навчальних установ. – 37 арк.

17. Ювілей Митрополита Полікарпа в Парижі // Українське православне слово. – 1952. – Ч. 4. – Квітень // ЦДАЗУ, заг. бібл. ф., інв. №1734.

REFERENCES

1. Metropolitan Polikarp (1953) *Ukrainske pravoslavne slovo*. No. 11. November. [in Ukr.]
2. VLASOVSKYI, I. (1998) *Outline of History of the Ukrainian Orthodox Church*. Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu. Vol. 4. Part. 2. 416 p. [in Ukr.]
3. ZINCHENKO, A (1997) *To Get Free with Faith. Life and Activities of Metropolitan Vasyl Lypkivsky*. Kyiv: Dnipro, 424 p. [in Ukr.]
4. *History of the Ukrainian Autocephaly Orthodox Church* [online]. Available at: <http://slav-uapc.com/page/history> [in Ukr.]
5. *Head of the Carpathian Eparchy of UAOC Held a Service Devoted to Metropolitan Polikarp Sikorskyi, the First Hierarch of UAOC in Diaspora* [online]. Available at: <http://sz.uz.ua/religiya/1849-keruyuchij-karpatskoyu-eparkhiyu-uapts-vidsluzhiv-litiyu-za-mitropolitom-polikarpom-sikorskim-pershoierarkhom-uapts-v-diaspori.htm> [in Ukr.]
6. LYPKIVSKYI, V. (Metropolitan) (1959) *Revival of Church in Ukraine. 1917– 1930*. Toronto: «Dobra knyzhka», 335 p. [in Ukr.]
7. POLTAVA, L. (1992) Concerning the History of Russification of Ukraine since 1720. In: *Russification of Ukraine. Popular Science Collection*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Konhresovoho Komitetu Ameryky, Rady obrony i dopomohy Ukraini, pp. 18 – 19. [in Ukr.]
8. Metropolitan Polikarp Has Died (1953) *Suchasna Ukraina*. No.23 (74). November, 15. [in Ukr.]
9. ROZHKO, V (2015) *His Beatitude, Metropolitan Polikarp Sikorskyi: Way to Autocephaly*. Lutsk: Volynska oblasna drukarnia, 348 p. [in Ukr.]
10. On the 20-th Anniversary of Archflamenship of Metropolitan Polikarp (1952)

- Ukrainske pravoslavne slovo*. No. 4. April [in Ukr.]
11. *The Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in History* [online]. Available at: <http://book.net/index.php?bid=11594&chapter=1&p=achapter> [in Ukr.]
12. *The Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Volyn in the 20s – 40s of the XX century* [online]. Available at: http://bankreferatov.com.ua/referat/religiznavstvo/4_object8904.html [in Ukr.]
- 13-16. Central State Archive of Foreign Archival Ucraina.
17. Jubilee of Metropolitan Polikarp in Paris (1952) *Ukrainske pravoslavne slovo*. No. 4. April. [in Ukr.]

I. Krasnodemska
Metropolitan Polikarp Sikorskyi's Activities
on Formation of National Orthodox Church
Abstract

Life and activities of great patriot of Ukraine Metropolitan Polikarp Sikorskyi is a shining example of service to native people and its church.

In 1922 he took the monastic vows and was ordained a hieromonk by Archbishop Dionysius Valedynskyi. In the same year he was elevated to the rank of Archimandrite. Alternately he was an abbot of Derman and Zahaitsi monasteries in Volyn, and also Zhyrovtskyi monastery in Grodno region. He was actively involved in political and social activities. April, 10, 1932 Metropolitan Dionysius was consecrated as a bishop. In the 1932–1941 he was a bishop of Lutsk and vicar of Volyn Diocese.

Metropolitan Polikarp was an important figure in difficult process of the second revival of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) (1941–1944), particularly in creation of Temporary Administration, organization of the Council of Pochaiv and formation of Autonomous church headed by Metropolitan Oleksii Hromadskyi. He fought with autonomists and church schism inspired by Moscow and Berlin. He took part in the Council of Pinsk. That led to obtaining by the UAOC of its national Orthodox episcopate according to the canons of the Holy Orthodox Faith. That process was connected with the revival of native church in Ukraine.

After the Second World War Metropolitan Polikarp as the First Hierarch of the UAOC in diaspora stayed out of any political parties. He maintained close contacts with representatives of Ukrainian diaspora in many countries and in his epistles he called Ukrainians for unity, harmony and brotherhood. Metropolitan Polikarp was distinguished by optimism, faith in God, independent Ukraine and the united native Church as well.